

УДК 331.25(477)

 Т.О. ДІДКОВСЬКА, юрисконсульт,
м. Київ

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, пенсійна система, удосконалення пенсійного забезпечення

На шляху розбудови демократичного суспільства в Україні основним завданням являється трансформація управління життям суспільства на основі становлення ринкових відносин, затвердження принципів правової, соціально орієнтованої держави, що визнає людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю. Разом із тим, як свідчить практика, реформування більшості сторін суспільного життя супроводжується значними суперечностями, часто опиняючись в кризових ситуаціях. Особливо гостро суперечності перехідного періоду простежуються в соціальній сфері, зокрема в системі пенсійного забезпечення як основи матеріального стану непрацюючих громадян. Це пояснюється, перш за все, наявною реформою системи пенсійного забезпечення, а також особливостями організаційних заходів, які дають змогу поетапно, з врахуванням специфіки бюджетного наповнення, досягти відповідного рівня пенсійного забезпечення.

Питання належного рівня соціального забезпечення населення, зокрема пенсійного забезпечення, є завжди актуальними і знаходять своє відображення в численних наукових працях. Так, окреслена проблематика стала предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких слід відзначити В.С. Андрєєва, Н.Б. Болотіну, В.Я. Бурака, В.С. Венедіктова, М.І. Іншина, С.М. Прилипка, В.А. Тарасову, Н.М. Хуторян, Г.І. Ча-

нишеву, О.М. Ярошенка та ін. Проте, не применшуючи значущість проведених досліджень з окресленої тематики, все ж таки, в силу інтенсивного розвитку законодавства про працю в сфері пенсійного забезпечення, дане питання потребує додаткового наукового дослідження.

Метою даної статті являється визначення поняття пенсійного забезпечення в Україні, його складових ознак та характерних особливостей на сучасному етапі суспільного розвитку, а також вироблення на цій основі практичних рекомендацій щодо удосконалення правової регламентації пенсійного забезпечення. Виходячи з поставленої мети, перш за все, необхідно визначитися з понятійним апаратом, який є підґрунтям ефективного результату дослідження. Варто відзначити, що дефініція «пенсійне забезпечення» має давню історію свого розвитку, яка змінювалася під впливом економічних, соціальних та демографічних явищ. Усі ці фактори діють у взаємній обумовленості, а розгляд їх дозволить визначити тенденції розвитку пенсійного забезпечення і передумови формування нової системи, яка відповідає цьому етапові розвитку нашої країни.

В юридичній літературі досить детально розглянуто питання пенсійного забезпечення, зокрема, дефініцію «пенсія». Наприклад, М.Л. Захаров вважає, що пенсія – це грошове забезпечення, що виплачується пенсіонерам і непрацездатним безкоштовно за рахунок суспільних фондів споживання у зв'язку з їх трудовою або іншою корисною для суспільства діяльністю в минулому, яке є основним джерелом для існування [1, с.153]. Дещо поіншому розглядає поняття «пенсія» В.А. Ачаркан – як «грошове утримання, що отримують громадяни із суспільних фондів споживання у випадках постійної або стійкої непрацездатності, або презюмованої (в зв'язку із вислугою років, за віком), або встановленої медичним обстеженням (для визначення інвалідності); пенсія призначається громадянам за їх колишню працю або суспі-

льно корисну діяльність і є для них постійним та основним джерелом засобів існування» [2, с.68]. На законодавчому рівні поняття «пенсія» закріплено в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» як щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом (ст.1) [3]. Однак не зрозуміло, чому йдеться мова про «щомісячні виплати», так як існують «разові».

Також пенсія визначається як: щомісячна грошова виплата фізичним особам із спеціально створених для цього Пенсійних фондів на умовах і в порядку передбаченими чинними нормативними актами [4, с.272]; основний, найбільш масовий вид соціального забезпечення, головне джерело засобів існування для пенсіонерів [5, с.56]; щомісячна пенсійна виплата, що здійснюється з солідарної системи у разі досягнення застрахованою особою пенсійного віку чи визнання її інвалідом та за умови втрати годувальника [6, с.315].

З наведених визначень стає зрозумілим, що основними рисами пенсій є: регулярність, систематичність, періодичність, виплати здійснюються у чітко встановлених законом випадках, має індивідуалізований характер, має грошовий зовнішній вираз. Ці ознаки визначають їхню правову природу, а також визначені життєві обставини, з настанням яких пенсії виплачуються, а іноді вказуються і фінансові джерела, з яких здійснюються такі виплати. Проте, не зважаючи на те, що всі ці визначення охоплюють основні ознаки пенсії та виражають її сутність, вони носять загальний характер і, оскільки більшість з них було сформульовано за часів командно-адміністративної системи та з огляду на сучасні процеси реформування пенсійної системи в Україні, вони потребують певних уточнень. З огляду на це, під пенсією слід розуміти періо-

дичну грошову виплату, яка призначається відповідно до встановлених державою правил громадянам, що досягли встановленого законом пенсійного віку чи трудового стажу встановленої тривалості довічно, або у зв'язку з їх інвалідністю чи втратою годувальника з коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету.

В свою чергу, з етимологічної точки зору, пенсійним забезпеченням являється матеріальне забезпечення, яке надається з Пенсійного фонду України та Державного бюджету відповідно до встановлених державою правил особам пенсійного віку і непрацездатним громадянам, а також тим, які втратили годувальника з огляду на визнану суспільством об'єктивно існуючу необхідність надавати таким громадянам утримання за рахунок коштів, асигнованих на ці цілі державою [7, с.74]. Це поняття є достатньо повним, так як визначає суб'єктів та об'єктів пенсійного забезпечення. Пенсійне забезпечення є основою складовою державної системи соціального захисту населення і безумовно, відображає характерні ознаки цієї більш вищої системи, яка представляє собою систему взаємопов'язаних грошових фондів, органів та установ, суб'єктів забезпечення, видів забезпечення та правових актів [8, с.10].

На мою думку, пенсійне забезпечення – це встановлений державою вид матеріального забезпечення громадян у вигляді пенсій та соціальних послуг, який надається із настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або у зв'язку з втратою працездатності чи втратою годувальника за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету.

На основі наведених визначень до основних характерних ознак пенсійного забезпечення належать: по-перше, це регулярні грошові платежі; по-друге, кошти на виплату пенсій виділяються із спеціально створених для цього фондів; по-третє, розмір пенсії визначається індивідуально для кожного громадянина; по-четверте, пенсії призначаються з

настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або з непрацездатністю громадянина чи втратою годувальника.

На сучасному етапі розвитку України пенсійне забезпечення є одним із найактуальніших питань в державі. Це пов'язано із кризою пенсійного забезпечення. До основних причин незадовільного пенсійного забезпечення відносяться: 1) неспроможність існуючої солідарної системи забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів; 2) низький рівень заробітної платні; 3) демографічна причина – рівень старіння населення України є найвищим у СНД (хоча й нижчим, ніж у більшості економічно розвинутих країн, але питома вага пенсіонерів у складі населення країни перевищує не тільки східноєвропейські, а й західноєвропейські стандарти) [9, с.56]. Так, за прогнозами Міжнародного центру перспективних досліджень (за умов збереження сучасного пенсійного віку) в середині нашого століття на 1000 осіб працездатного віку припадатиме близько 900 пенсіонерів. А якщо збережеться нинішня практика надання пільгових пенсій і вік виходу на пенсію та підтвердяться прогнози щодо очікуваного рівня безробіття, то вже в середині 20-х років нинішнього століття кількість пенсіонерів дорівнюватиме кількості працюючих, а в 40-х роках перевищить її [10, с.56].

В таких умовах вкрай необхідно була пенсійна реформа. Саме реформування пенсійної системи покликане покращити стан пенсійного забезпечення в державі. Відповідно до ст.2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів: перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення. Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'яз-

кового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення [3].

Таким чином, зберігається солідарна система, створюється загальнообов'язкова накопичувальна система, а також вводиться нова недержавна пенсійна система. Оскільки головним джерелом пенсійного забезпечення як у солідарній системі, так і в системі накопичувальних фондів, є відрахування від фонду заробітної плати, то необхідні зміни в оплаті праці.

Сьогодні фахівці обговорюють багато варіантів удосконалення системи пенсійного забезпечення. Головними з них є: підвищення пенсійного віку для жінок; збільшення ставки внесків до пенсійного фонду; обмеження максимальних розмірів пенсій і пенсій працюючим пенсіонерам, дочасний вихід на пенсію тощо. Проте жоден з них не є досконалим, саме тому і перебуває тільки на стадії обговорення. Так, підвищення пенсійного віку допоможе зменшити кількість пенсіонерів та збільшити обсяги надходження внесків, але водночас можуть виникнути проблеми з працевлаштуванням молоді та й абсолютно зрозуміло, що від такого кроку не в захваті будуть самі пенсіонери. Збільшення ставки внесків також не вихід, адже демографічні прогнози свідчать, що через 40 років на одного працюючого в Україні припадатиме два пенсіонери і збільшення ставки не тільки не забезпечить Пенсійний фонд необхідною сумою надходжень, а ще й посилить «тінізацію» оплати праці та трудових відносин загалом. Заборона працювати після досягнення пенсійного віку може спричинити істотну втрату кадрів, адже в Україні працює п'ята частина пенсіонерів і здебільшого це працівники галузі освіти та охорони здоров'я [11, с.239].

Крім того, існують й такі проблеми, які ускладнюють процеси її модернізації: недосконалість старої пенсійної системи; непослідовність в пенсійному законодавстві; відсутність правового поля додаткового пенсійного

забезпечення; незначна різниця розмірів пенсій залежно від стажу роботи і величини заробітної плати; високе податкове навантаження на працівників і роботодавців; дуже високі пенсійні внески при низьких розмірах пенсій; недостатні обсяги страхових внесків для пенсійного забезпечення [12, с.94]. На нашу думку, фактором, який ускладнює ситуацію у сфері пенсійного забезпечення є наближення рівня кількості працюючих з пенсіонерами.

Враховуючи наявні проблеми, пенсійне забезпечення в Україні потребує значного удосконалення. На думку І.Ю. Кондрата, для покращення пенсійного забезпечення в Україні доцільно:

- продовжувати роботу із вдосконалення пенсійного законодавства, особливо в частині впровадження нагромаджувального рівня пенсійного страхування;

- зменшити кількість пільг, створюючи окремі пенсійні програми для працівників шкідливих професій. Потрібно стимулювати працедавців покращувати умови праці для запобігання втрати здоров'я та продовження тривалості активного періоду життя працівників, ніж давати змогу виходу на пенсію раніше встановленого віку;

- вдосконалити механізм індексації пенсій з метою підтримки купівельної спроможності доходів та запобігання бідності пенсіонерів;

- скасувати мінімальні гарантовані пенсії, що стимулюватиме громадян відмовлятися від нелегальних зарплат;

- заборонити раптове збільшення обсягу пенсій у час передвиборчої кампанії [13, с.208].

На нашу думку, подолання зазначених проблем в сфері пенсійного забезпечення можна буде досягнути за рахунок: по-перше, підвищення фінансової платоспроможності пенсійної системи; по-друге, істотного зменшення неофіційної зайнятості та зменшення прихованого безробіття; по-третє, підвищення рівня заробітної плати та зменшення рівня безробіття; по-четверте, підвищення рівня пенсійного віку, враховуючи демографічну

ситуацію в країні; по-п'яте, заборони впровадження нових пільг, не підкріплених належним фінансуванням; по-шосте, раціонального перерозподілу видатків між Пенсійним фондом, Державним бюджетом та недержавними соціальними фондами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Советское пенсионное право / под ред. М. Л. Захарова. – М. : Юрид. лит., 1974. – 432 с.
2. Ачаркан В. А. Государственные пенсии / В. А. Ачаркан. – М. : Юрид. лит., 1967. – 168 с.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : від 09.07.2003 р., № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 49-51. – Ст. 376.
4. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення / В. І. Сташків. – К., 2005. – 405 с.
5. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : посібник / М. Д. Бойко – К. : Олан, 2004. – 312 с.
6. Кудряшов В. П. Курс фінансів : навч. посіб. / В. П. Кудряшов. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
7. Трудовое право: Энциклопедический словарь / гл. ред. С. А. Иванов. – М. : Советская энциклопедия. – 1979. – 118 с.
8. Шайхатдинов В. Ш. Право социального обеспечения Российской Федерации : учебное пособие / В. Ш. Шайхатдинов. – Екатеринбург, 1996. – Вып. 1. – 91 с.
9. Харкянен Л. Пенсійна система вимагає досконалого законодавства / Л. Харкянен, В. Мартинова // Віче. – 2002 – № 2. – С. 56–59.
10. Лібанова Е. Підвищення пенсійного віку: необхідність чи вигадка лібералів / Е. Лібанова // Людина і політика. – 2000. – № 6 – С. 54–61.
11. Скоропад І. С. Особливості функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі / І. С. Скоропад, Л. В. Кулак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 237–240.
12. Дарієнко А. А. Напрямки удосконалення пенсійного забезпечення в Україні /

А. А. Дарієнко // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2008. – № 3. – С. 93–105.

Україні й світі / І. Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3. – С. 204–208.

13. Кондрат І. Ю. Пенсійне забезпечення в

Дідковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку / Т. О. Дідковська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 253–257 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12dtotpr.pdf>

Исследовано поняття пенсійного забезпечення, приведено його авторське визначення, проаналізовано сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні і запропоновано шляхи подолання проблем вказаної сфери.

Дидковская Т.А. Понятие и сущность пенсионного обеспечения в Украине: современные реалии и перспективы развития

Исследовано поняття пенсійного забезпечення, приведено його авторське визначення, проаналізовано сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні і запропоновано шляхи подолання проблем вказаної сфери.

Didkovska T.O. Concept and Nature of Pension Provision in Ukraine: Current Realities and Prospects

Explores the concept of pensions, also it was given its author's definition, analyzed the current state pension system in Ukraine and suggested ways of overcoming problems in this field.

Форум права Форум